

o porovnání s dalšími směry uvnitř řádu menších bratří, ale také metodologicky obohatit o nové přístupy. Jedním z jejích hlavních pozitiv je, že dává otázku vnitřní řádové reformy do souvislosti s politickou, sociální a hospodářskou situací městského prostředí. Představuje tak cenný příspěvek nejen k řádovému, ale i urbánním dějinám pozdního středověku.

MARTIN ELBEL

Hodoeporicon Ambrogia Traversariho,
ed. Jan STEJSKAL, Veduta, České
Budějovice 2013

236 s., ISBN 978-80-86829-88-3

Ambrogio Traversari (1386–1439) se řadí mezi italské humanisty první poloviny 15. století. Jako jeden z prvních překládal klasická díla řecké a římské literatury, zároveň však působil jako generální představený kongregace camaldoliánů. Traversari tedy propojuje svět učenického zájmu o památky antické literatury se složitou sítí vazeb církevní hierarchie v severní Itálii. Rozsáhlá korespondence tohoto vzdělance, čítající zhruba devět stovek dopisů, svědčí o širokém okruhu jeho přátel od Poggia Braccioliniho přes rodinu Medicejských až po papeže Evžena IV., který před zahájením svého pontifikátu působil v témže řádu.

Překladatel a editor Jan Stejskal zde českému čtenáři zprostředkoval menší, zato ucelenější dílo nazvané *Hodoeporicon*, které je v poetikách obecně definováno jako spíše básnický, nefiktivní popis cesty vykonané jednou či více osobami. V Traversariho případě se ovšem jedná o žánrově svěbytný ego-dokument, kombinující prozaickou formou zápisky z cest, paměti a téměř deníkové záznamy. Samotný text sleduje poměrně krátký, avšak důležitý úsek autorova života, konkrétně léta 1431–1434. V této době byl čerstvě zvolen za vrchního představitele kongregace, jež v sobě specifickým způsobem mísila benediktinskou řeholi s prvky eremitismu. Zvolení, nepochybně ovlivněné papežem Evženem IV., znamenalo pro autora díla zcela zásadní proměnu: namísto klidného života v ústraní florentského kláštera Santa Maria degli Angeli se pustil do neúnavného putování po celé Itálii spojeného s činnou aktivitou. Traversariho *Hodoeporicon* popisuje nejrůznější návštěvy, vizitace klášterů, zasedání, soudní pře, nápravy neuspořádaných poměrů a další činnosti spojené s výkonem jeho funkce. Camaldolské (ale též vallambrosiánské) společenství, jehož reformou byl Ambrogio pověřen, bylo v této době zjevně postiženo úpadkem,

projevujícím se všudypřítomným klientelismem, zesvětštěním mnohých představitelů klášterů, vzájemnými pomluvami a nejrůznějšími vnitřními spory. Traversariho snahou bylo reformovat řád shora, prosazovat na nižších úrovních své kompetence a statuta a po vzoru mladších řeholních společenství celou kongregaci částečně centralizovat. Vrchní představitel camaldoliánů se především u starších eremitů a mnohých opatů povětšinou setkával s neochotou k jakékoli změně, jež se stala hlavním úkolem jeho neúnavného putování po severní Itálii i leitmotivem jeho zápisů. K tomuto náročnému a těžko proveditelnému úkolu svou měrou přispíval i stále neukončený spor s jeho předchůdcem Benediktem z Lanci, který se dlouhou dobu nechtěl vzdát svého úřadu. K příjemnějším povinnostem patřilo setkávání s rozsáhlou sítí přátel, pobyt v některých knihovnách, ale i návštěvy významných osobností, jako byl benátský dóže Francesco Foscari či dokonce Zikmund Lucemburský, který v této době v Itálii podnikl svoji císařskou korunovační jízdu.

Můžeme jen litovat, že vlastní Ambrogiovy zápisky jsou ukončeny náhle uprostřed léta 1434. Z jeho dopisů a z dalších zdrojů totiž víme, že Traversari byl Evženem IV. vyslán následujícího roku jako vyjednavatel papežské kurie na koncil do Basi-leje. Z *Hodoeporiconu* ostatně na mnoha místech vyplývá, že se mu na dalekou cestu na sever příliš nechtělo, přesto se na svěřený úkol svědomitě připravoval. Posléze se v roce 1437 podílel na přesunutí koncilních jednání do Ferrary a následně do ještě bližší Florencie. Tuto část Traversariho kariéry, celocírkevní politice bližší než interní záležitosti camaldolského řádu, vykreslují některé dopisy, jež svým způsobem na *Hodoeporicon* navazují; ty však do překladu již zahrnuté nebyly. Lze to ale pochopit, protože navzdory své neukončenosti představuje *Hodoeporicon* přece jen samostatné literární dílo.

Ambrogioův latinsky psaný text, věnovaný jeho příteli Lorenzovi de' Medici, je bohatým zdrojem poznatků o zejména severní Itálii jeho doby, rozplétá složité poměry v tamních klášterních společenstvích, ale zároveň prozrazuje mnohé i o osobním životě svého autora. Vydavatel a překladatel díla Jan Stejskal proto věnoval veliké úsilí identifikaci četných osob a mnohých míst. Celkovému kontextu realii raného italského humanismu, camaldolského řádu a Ambrogiovy kariéry se věnuje úvod, který ovšem do značné míry převypravuje příslušné pasáže věnované Traversarimu ve Stejskalově předchozí publikaci *Řecké dědictví na Západě* (viz recenze v SMB 3, 2011 s. 348–350). Redakčně skvěle připravený text na mnoha místech ilustrují veduty italských měst převzaté

zejména ze Schedelovy světové kroniky. Pro lepší orientaci zejména v prostoru by byla vhodná mapka zobrazující alespoň nejdůležitější místa, kterými Traversari putoval a na nichž působil, tu však český překlad bohužel postrádá.

JAROSLAV SVÁTEK

DĚJINY UMĚNÍ

František ZÁRUBA, *Hradní kaple I. doba přemyslovská*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia artium XIX)

296 s., ISBN 978-80-7422-335-8

Nedlouho po vydání monografie věnované hradům Václava IV. představuje František Záruba dílo zaměřené na jeden z nejvýznamnějších fenoménů tvořících součást hradního organismu, hradní kaple. Práce vycházející z autorovy disertace byla z praktických důvodů rozdělena do tří částí. Aktuálně předkládaný první díl se věnuje éře Přemyslovců, další dva plánované svazky pak budou mít za úkol představit hradní kaple doby lucemburské a období po husitských válkách až do konce vlády Jagellonců.

Záruba se zaměřuje především na stavebně-historický a uměleckohistorický rozbor architektury dochovaných kaplí. Malířská výzdoba či zhodnocení inventáře nepatřilo ostatně mezi cíle jeho práce. Tím hlavním bylo představení vývoje architektury hradních kaplí na území Čech jak z hlediska prostorového, tak i funkčního. Celkové typologické zhodnocení však autor plánuje zařadit až na závěr třetího svazku.

Základ Zárubovy práce tvoří katalogový soupis, v němž představuje v chronologickém sledu všechny hradní kaple vzniklé na historickém území Čech. Vzhledem k odlišnému vývoji vynechal kaple nacházející se na území Chebska, naopak ale zařadil do katalogu hrad Landštejn, jehož územně správní příslušnost v době výstavby románského jádra s emporovou hradní kaplí je doposud nahlížena z různých úhlů. Záruba se opatrně přiklání k původu českému, sídelněhistorický kontext ovšem mluví spíše pro možnost rakouského stavebníka. Určení stavební proveniencie na základě stylové analýzy nebo hradního typu k jednoznačným závěrům dosud nevedlo.

Moravské příklady hradních kaplí, které jsou v textu často zmiňovány, slouží pro srovnání a dotvářejí celkový obraz vývoje hradních kaplí v českých zemích v přemyslovském období v syntetických kapitolách. První díl je v podstatě rozdělen na dvě hlavní části – období románské a období rané a počínající vrcholné gotiky. V úvodu shrnuje Záruba vývoj dosavadního bádání o problematice hradních kaplí v Čechách a ve střední Evropě, představuje přerod od raně středověkých hradů k vrcholně středověkým a rovněž zdůrazňuje rozdíl mezi staršími hradskými kostely a mladšími hradními kaplemi. Funkce a v řadě případů ani podoba kostelů, které stály uvnitř knížecích dvorců na akropolích starých hradských center, však není doposud zcela objasněna.

Samotný katalog začíná kaplí Všech svatých na Pražském hradě, která byla zbudována před rokem 1185. Způsob její výstavby v přímé návaznosti na palác knížete již předznamenává zapojení kaple do obvodové zástavby, jak je to obvyklé u vrcholně středověkých hradů v následujících stoletích, a jednoznačně je zde také zdůrazněna privátní funkce kaple. Jejím významu Záruba věnoval samostatný výklad již v přehledu literatury a upozornil přitom na skutečnost, doposud většinou historiků ignorovanou: v její stavební hmotě nelze rozeznat fázi zařaditelnou do 13. století, kterou by bylo možné spojit s kaplí Všech svatých uváděnou v pramenech v šedesátých letech 13. věku jako zakladatelské dílo děkana svatovítské kapituly Víta a sudího Čče. Jednalo se o kapli stejného zasvěcení stojící v kapitulním ambitu až do výstavby gotické katedrály, což také dokládá přehledem pramenů.

Dochovaných hradních kaplí vzniklých přibližně do poloviny 13. století není v Čechách mnoho. Tvoří velice heterogenní skupinu, která je závislá na nízkém počtu a stavu dochovaní vrcholně středověkých hradů a v neposlední řadě také na interpretaci nálezových situací. Do této skupiny patří i kaple biskupské, které jsou do knihy zařazeny v samostatné kapitole. Jde o kapli sv. Mořice na Pražském hradě, jejíž zapojení do sestavy s palácem předcházelo o sto let kapli Všech svatých a také kapli na hradě v Roudnici nad Labem.

Na úvod oddílu o raně gotických kaplích představuje Záruba vývoj říšských kaplí i gotického kaplového prostoru ve Francii a ve střední Evropě, jenž měl zásadní vliv na podobu těchto staveb na hradech Přemysla Otakara II. Za jeho vlády dosáhla výstavba královských hradních kaplí u nás nesporného vrcholu. Kaple se staly na řadě královských hradů nezbytnou složkou hradního organismu. Jejich význam umocňovala, jak autor zdůrazňuje, progresivní modulace stavebního